

לימודי דעת- תוכנית לימוד השולחן ערוך

אתיקה בעסקים

פגיעה ברכוש ציבורי – שיעור 5

© רשות השימוש בשיעורים היא אישית בלבד לצורך לימודי הקורס ולחזרה ושינון
אין להשתמש בשיעור זה לשום מטרה אחרת ללא רשות מפורשת מהמו"ל
- לימודי דעת תכנית הלימוד שע"י פרחי שושנים - 03-6166340 -

נושא השיעור: פגיעה ברכוש ציבורי.

אדם פגע ברכוש ציבורי המצוי בשכונתו. מזיק זה נתבע על ידי העירייה, וטען שאין לחייבו בכך, שהרי רכוש זה אינו פרטי, ואין מחובתו לשלם לאף אחד על כך. האם מוצדקת טענתו. מהי עמדת ההלכה ביחס לפגיעה ברכוש הזולת וברכוש הציבורי. האם מחמירה התורה על כך, ואם כן, עד כמה.

תוכן השיעור:

1. הקפדת חז"ל שלא לפגוע בנכסי הרבים.
2. הקפדה על לכלוך הרשות הציבורית.
3. איסור זיהום המים המשותפים.
4. איסור השחתת כל דבר.
5. הקפדת צדיקים שלא לפגוע אפי' בדבר לא שימושי.
6. מדוע גדולה ההקפדה שלא להזיק רכוש ציבורי.
7. המזיק רכוש ציבורי – כמזיק רכוש חבירו.
8. אין מי שימחל על פגיעה ברכוש הציבורי.
9. הגוזל את הרבים - תשובתו קשה.
10. הפוגע ברכוש הציבורי – מזיק בסופו של דבר לעצמו.
11. הקפדה על רכוש אחרים – כהקפדתו על רכושו האישי
12. שאלות חזרה.

השיעור נכתב ע"י הדיין הרב יצחק צבי אושינסקי

הערה: אין לפסוק הלכה למעשה מתוך שיעורים אלו. מטרת השיעורים הינה כדי לעורר את הלומד לנידונים שונים ולבעיות שונות העולות להתעורר תוך כדי ההתעסקות במסחר, בעבודה או בחברה. אם מתעוררת ללומד איזו שאלה למעשה בתחומים הנ"ל, ישאל את רבו כיצד עליו לנהוג.

אתיקה בעסקים – פגיעה ברכוש ציבורי / שיעור 5

לצערנו, פעמים רבות נתקלים אנו באדם התולש, שורף, מעקם ומחבל, לעיתים בחוסר שימת לב, רכוש ציבורי המצוי בסביבתו. רכוש זה נדמה לו כהפקר, כחסר בעלים, ואפילו אינו מודע לאיסורים ולחששות שעובר עליהם במעשיו אלו.

שיעור זה ילבן את הסוגיה הנ"ל, יצביע על הקפדת חכמינו זכרונם לברכה (חז"ל) שלא לפגוע בנכסי הרבים, וידגיש את האיסורים והבעיות ההלכתיות שעלול להתקל בהם המזלזל ברכוש הציבור.

הקפדת חז"ל שלא לפגוע בנכסי הרבים

להלן יובאו כמה מקורות מדברי חכמינו זכרונם לברכה בהם מוצאים אנו עד כמה הקפידו רבותינו על שמירת רכוש הציבור.

הקפדה על לכלוך הרשות הציבורית

בגמרא בבבא קמא ו ע"א (וכן ל ע"א) מוצאים אנו הקפדת חז"ל שלא להזיק לרכוש הציבורי. שם מובא: "כל אלו שאמרו פותקין ביבותיהן וגורפין מערותיהן (פותחים צינורות השופכים מחצרותיהם לרה"ר וכן משליכים זבלם לרה"ר), בימות החמה אין להם רשות, בימות הגשמים יש להם רשות". ומבאר רש"י שם את מהות האיסור לשפוך שפכים אלו בימות החמה לרחוב הציבורי: "מפני שהרחוב נאה והוא מקלקלו, אבל בימות הגשמים שהרחובות מלוכלכות יש להן רשות". הקפידו חז"ל שלא ילכלך אדם את הרשות הציבורית, שלא יפגום ברחוב הנאה, למרות שאין זה רכוש הפרטי של שום אדם.

חשוב לציין פה את המובא בערוך השולחן חושן משפט (סימן תיד סעיף א), שגם ההיתר לעיתים לשפוך שפכים לרשות הרבים הינו מפני התחשבות חז"ל באדם, וכך כותב: "דמה יוכל האדם לעשות בשופכין שלו", ולפי זה מסיק: "במקומות הגדולים שנעשו מחילות מתחת הקרקע עם צינורות ועמודים חלולים ששם ילכו השופכין, דאז ודאי אסור לשפוך לתוך הרחוב". נראה א"כ שבימינו, שישנן תעלות ביוב מסודרות, אין להתיר כלל שפיכת השפכים לרשות הציבורית. עוד מחדש שם בסעיף ה שבכל הדינים הללו, אם יש בזה חוק המלכות, דינא דמלכותא דינא.

איסור זיהום המים המשותפים

גם בתוספתא (בבא מציעא יא, יד) מצינו הקפדת חז"ל (חכמינו זכרונם לברכה) שלא לזהם את המים הציבוריים. וכך מובא שם: "העושה מערות לרבים מרחיץ פניו ורגליו בהן. היו ידיו ורגליו מלוכלכות בטיט ובצואה, אסור. ובבור ובשיח בין כך ובין כך אסור". ועיין בביאור מנחת ביכורים שם, שהסבר הדין הוא, שאסור לו לקלקל את מי המערה בטיט ובצואה שעל ידיו, ואולם בבור ובשיח שמימיהם מיועדים לשתיה, אסורה אפי' רחיצת ידיים בעלמא, כדי שלא לזהם את

אתיקה בעסקים – פגיעה ברכוש ציבורי / שיעור 5

מי השתיה. שוב נמצאנו למדים שגם רכוש ציבורי שאינו בבעלות אדם מסויים, אלא הרי הוא בחזקת כולם, ישנה הקפדה שלא להזיקו.

איסור השחתת כל דבר

כך כתב ספר החינוך במצוה תקכט (מצוות בל תשחית אילני מאכל): "שורש המצוה ידוע, שהוא כדי ללמד נפשינו לאהוב הטוב וכו' ונרחיק מכל דבר רע, מכל דבר השחתה, וזהו דרך החסידים וכו' ולא יאבדו אפי' גרגר של חרדל בעולם, ויצר עליהם בכל אבדון והשחתה שיראו, ואם יוכלו להציל – יצילו כל דבר מהשחית בכל כוחם, ולא כן הרשעים אחיהם של מזיקים שמחים בהשחתת העולם, והמה משחיתים את עצמם וכו'".

לשונו ברורה בתכלית, הצדיקים מאמצים את כל כוחם כדי להציל דבר מהשחתה (וכ"ש שלא משחיתים בעצמם), ואילו הרשעים נוהגים ההיפך.

הקפדת צדיקים שלא לפגוע אפי' בדבר לא שימושי

הרב אריה לוי זצ"ל סיפר שננזף ע"י רבו (הרב קוק) כשקטף פעם עלה מעץ ללא סיבה, וכך מספר: "אחרי תפילת מנחה גדולה יצא רבנו, כדרכו בקודש, לשוח בשדה לצמצם מחשבותיו, ואני התלוויתי אתו, בדרך קטפתי איזה עשב או פרח, הזדעזע רבנו ואמר לי בנחת כי הוא נזהר מאוד לבלתי קטוף בלי תועלת עשב או פרח שיכול לגדול או לצמוח, כי אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה ואומר לו גדל, כל ציץ עשב אומר דבר וכו', כל הבריאה אומרת שירה וכו'" (ר' אריה לוי, ספר לחי רואי).

מעניין להביא דברים דומים שכתב ברדב"ז (מצוה תרא) בביאור טעם איסור השחתת עץ פרי: "לפי שאמרו חז"ל אין לך עשב ועשב שאין לו שר למעלה, והנה בהשחיתו למטה פוגם למעלה וכו' והנה עץ העושה פרי הוא דוגמה ורמז לעץ החיים הנטוע בגן, ולכן צוו אל תשחיתו כי ברכה בו". השחתת העץ אסורה גם משום ההשגחה הצמודה שישנה לכל עשב ועשב מהמלאך האומר לו גדל.

מדוע גדולה ההקפדה שלא להזיק רכוש ציבורי

בשורות שלהלן יובאו כמה סיבות המבארות מדוע הקפידו חכמים כל כך שלא להזיק את הרכוש הציבורי.

המזיק רכוש ציבורי – כמזיק רכוש חבירו

במשנה בב"ק לא ע"ב איתא "זה בא בחביתו וזה בא בקורתו, נשברה כדו של זה בקורתו של זה, פטור, שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך". הגמרא שם לב ע"א שואלת: "אמר רבא ק"ו, ומה יער שזה לרשותו נכנס וזה לרשותו נכנס, נעשה כמי שנכנס לרשות חבירו, זה שלרשות חבירו נכנס לא כל שכן וכו'". מבלי להיכנס לפרטי סוגיה זו נמצאנו למדים שלמרות שרשות הרבים שייכת לכולם (כדוגמת היער), אולם כאשר אדם מזיק שם, הרי נחשב הוא כנכנס לרשות חבירו.

אין מי שימחל על פגיעה ברכוש הציבורי

בגמרא בבבא מציעא (קז ע"ב) מובא: "א"ל רב יהודה לרב אדא משוחאה, ד' אמות דאניגרא – זלזל בה". מבאר רש"י שמדובר פה באמת המים שהמשיכוה מן הנהר הגדול אל השדות בבקעה ומקפידים בעלי השדות שלא לזרוע בקצות אמת המים ארבע אמות שלא תתקלקל שפת האמה, ומסמנים את אותם שוליים כדי שלא יבואו לחרוש בהם. ואמר רב יהודה לאותו מודד שאין לדקדק ולהרחיב את הגבול של שפת אמת המים. ממצאות זו נמצאנו למדים על ההקפדה שהקפידו הציבור שלא לקלקל את הרכוש הציבורי, את אמת המים, כדי שלא לפגוע ברכוש המשותף לכולם.

וממשיך שם רב יהודה ואומר לאותו מודד: "דאנהרא, לא תמשחנהו כלל", דהיינו שבשפת הנהר הראשי, הציבורי, להשאיר שוליים באומד הדעת (בלא מדידה מדוייקת) כדי שיהיו השוליים ניכרים לעיניים שהן שלימות ורחבות (ביאור רש"י שם).

ולכאורה מהו ההבדל בין שני דיניו של רב יהודה, מדוע באמת המים יש להשאיר שוליים מדודות של ד' אמות ותו לא, ואילו בנהר הראשי יש להשאיר שוליים רחבות יותר ללא מדידה מדוייקת? מבארת הגמרא שם: "רב יהודה לטעמיה, דאמר רב יהודה ארבע אמות דאניגרא לבני אניגרא (זריעת אגפיה של ארבע אמות הסמוכות לאמת המים אינה מזיקה אלא ליחידים, דהיינו בעלי השדות הסמוכות לאמה, ויש בידן למחול – רש"י שם), דאנהרא, דכולי עלמא (שולי הנהר הראשי, הציבורי, שייכים לכולם ומי יכול למחול? – רש"י שם)". בנהר הציבורי לוקחים מקדם הרחקה גבוה יותר, כדי שלא יזיק לנהר עצמו, ואז אין לו מחילה, שהרי אין מי שימחל על פגיעה ברכוש ציבורי.

נמצאנו למדים עד כמה חמורה הפגיעה ברכוש הציבורי, בשל הטעם שאין מי שימחול, ובעקבות כך יש להחמיר ולהרחיק את הנזק מרכוש זה.

הגזל את הרבים - תשובתו קשה

בגמרא בבבא קמא צד ע"ב מובא: "הרועים והגבאין והמוכסין תשובתן קשה, (מפני שגוזלין הרבים ואין יודעין למי יחזירו – רש"י שם), יעשה בהן צרכי ציבור, בורות שיחין ומערות". כן מובא גם בשולחן ערוך חושן משפט שסו, ב שהגוזלים את הרבים, תשובתו קשה, ומה תקנתם, שיעשו בכספם צרכי רבים.

גזל ציבורי, גזל הרבים (ובכלל זה היזק הרבים, שחייב לשלם היזקו), חמור הוא מאוד, שהרי לא יודע המזיק או הגוזלן למי מהציבור עליו לשלם על היזקו או גזלתו.

הפוגע ברכוש הציבורי – מזיק בסופו של דבר לעצמו

בגמרא (בבא קמא נ ע"ב) מסופר: "תנו רבנן, לא יסקל אדם מרשותו לרשות הרבים. מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים, ומצאו חסיד אחד, אמר לו 'ריקה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך', ליגלג עליו. לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רשות הרבים ונכשל באותן אבנים, אמר: 'פה אמר לי אותו חסיד, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך'". בסופו של דבר זה שזרק את האבנים לרשות הרבים, הוא זה שניזק מהם.

סיפור מפורסם זה שבגמרא ממחיש לנו בעליל, את המימרא "לא לעולם חוסין", אדם חייב לקחת בחשבון שבעתיד משתנים דברים, קורים דברים בלתי צפויים, וממילא בבואו לפגוע ברכוש הציבורי (כגון אותו אדם שפגע ברשות הרבים ע"י השלכת אבנים לתוכה) ישים אל לבו כי הנפגע מאותה פעולה עלול להיות לא אחר מאשר הוא בעצמו.

הקפדה על רכוש אחרים – כהקפדתו על רכושו האישי

מצוות "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא, יט, טז) מוכרת לכולם. בכלל זה נכלל גם הצלת ממונו של האחר. ועי' גם ברמב"ם בספר המצוות (ל"ת רצז) שכתב שהרואה ממון חבירו שאובד חייב לומר האמת כדי להצילו, וכן על העדים מוטל להעיד כדי להציל ממון זולתם.

ברמב"ם (דעות פרק י הלכה ג) כתב: "מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך וכו', ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממון עצמו", אין לאדם להרגיש חילוק בין ממון של אחרים לממונו האישי, אלא חייב להרגיש שגם הרכוש שסביבו הינו כרכושו הפרטי, וכך עליו לנהוג בו ובהקפדה שלא להזיקו. בהקשר זה ניתן גם להוסיף את דברי הלל בגמרא בשבת נא ע"א: "מאי דסני לך, לחברך לא תעביד".

אתיקה בעסקים – פגיעה ברכוש ציבורי / שיעור 5

גם בגמרא (בבא מציעא ל ע"ב) מוצאים אנו עקרון זה, שמחוייב אדם להתייחס לממון זולתו כשם שמתייחס לממונו האישי, וכך מובא שם בגמרא אודות מצות השבת אבידה ומצות פריקה וטעינה: "אמר רבא, כל שבשלו מחזיר, בשל חבירו נמי מחזיר, וכל שבשלו פורק וטוען, בשל חבירו נמי פורק וטוען". אמירה זו מתייחסת לדין "זקן ואינה לפי כבודו", שאין דרכו להחזיר בכל מקום, ואולם יש לו להתייחס למציאה זו או לפריקה וטעינה זו, באותה מידה שהיה נוהג ברכושו הפרטי.

עוד ראוי להזכיר בהקשר זה את הגמרא בבבא מציעא כד ע"א: "מר זוטרא חסידא אגניב ליה כסא דכספא מאושפיזא, חזיא לההוא בר ביה רב דמשי ידיה ונגיב בגלימא דחבריה, אמר היינו האי דלא איכפת ליה אממונא דחבריה, כפתיה ואודי". מי שלא אכפת לו מרכוש הזולת, עלול לגנוב רכוש זולתו, וחשוד בענינו על כך.

כמדומה לי שכדאי בנידון זה גם לציין את המובא במדרש רבה, פרשת קדושים: אדריאנוס קיסר ראה זקן מופלג בן מאה שנטע נטיעה, כאשר שאלו הקיסר האם חושב שיזכה לאכול מפירות הנטיעה, ענה, כאשר באתי לעולם מצאתי עולם נטוע לפני, כך עלי לדאוג לאחרים. העולה מהמובא שם הוא, שאל לאדם לחשוב שהוא היחיד הנהנה מרכוש זה, וממילא ינהג בו כרצונו, אלא ישים תמיד על לבו שכשם שחפצו הוא שאחרים יקפידו על הרכוש הציבורי כדי שיוכל הוא להנות ממנו, כך יקפיד הוא עצמו על רכוש זה כדי שיוכלו גם אחרים להשתמש בו ולהנות ממנו.

שאלות חזרה

1. מהי מהות האיסור לשפוך שפכים אלו בימות החמה לרחוב הציבורי?

מפני שהרחוב נאה והוא מקלקלו, הקפידו חז"ל שלא ילכלך אדם את הרשות הציבורית, שלא יפגום ברחוב הנאה, למרות שאין זה רכוש הפרטי של שום אדם.

2. האם ישנה הקפדה בחז"ל אודות נקיון מי השתיה?

למדנו שבבור ובשיח שמימיהם מיועדים לשתיה, אסורה אפי' רחיצת ידיים בעלמא, כדי שלא לזהם את מי השתיה.

3. ע"פ ספר החינוך, ציין הבדל בין הרשעים לצדיקים?

הצדיקים מאמצים את כל כוחם כדי להציל דבר מהשחתה (וכ"ש שלא משחיתים בעצמם), ואילו הרשעים נוהגים ההיפך.

4. מדוע יש שהקפידו שלא לקטוף אפי' עלה שלא לצורך?

כי אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה ואומר לו גדל, כל ציץ עשב אומר דבר וכו', כל הבריאה אומרת שירה וכו'.

5. מהו הטעם הראשון שהובא בשיעור המדגיש את חומרתה של הפגיעה ברכוש הציבורי?

למדנו עד כמה חמורה הפגיעה ברכוש הציבורי, בשל הטעם שאין מי שימחול, ובעקבות כך יש להחמיר ולהרחיק את הנזק מרכוש זה.

6. מהי חומרתו המיוחדת של הגזל הציבורי?

גזל ציבורי, גזל הרבים (ובכלל זה היזק הרבים, שחייב לשלם היזקו), חמור הוא מאוד, שהרי לא יודע המזיק או הגזלן למי מהציבור עליו לשלם על היזקו או גזלתו.

7. מהו הכלל שלמדנו מכמה הלכות ברמב"ם ביחס להקפדה על ממון הזולת?

נלמד משם שאין לאדם להרגיש חילוק בין ממון של אחרים לממונו האישי, אלא חייב להרגיש שגם הרכוש שסביבו הינו כרכושו הפרטי, וכך עליו לנהוג בו ובהקפדה שלא להזיקו.